

Integrācijas politika Latvijā: turpināt līdzšinējo vai veidot ko konceptuāli jaunu

Latvijas Zinātņu akadēmijas Humanitāro un sociālo zinātņu nodaļas rīkotā
ekspertu konsīlija
slēdziens

Konsīlijs notika 2016. gada 28. aprīlī Latvijas Zinātņu akadēmijas (LZA) Augstceltnē. Konsīlijā bija aicināti piedalīties Eiropas Parlamenta deputāti no Latvijas, Latvijas Republikas Saeimas komisiju, LR ministriju, Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes, citu par sabiedrības integrāciju atbildīgu valsts un sabiedrisku institūciju pārstāvji, Latvijas Pašvaldību savienības, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības, Latvijas Darba devēju konfederācijas, Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras pārstāvji un neatkarīgi eksperti.

Konsīlija mērķis bija: izmantojot ekspertu veiktajos teorētiskajos pētījumos iegūtās zināšanas un atziņas, saprast vai Latvijā īstenotā sabiedrības integrācijas politika ir vispusīga un efektīva un vai tā sekmē saliedētas sabiedrības attīstību.

Konsīlijā bija paredzēts analizēt šādus jautājumus:

- 1) sabiedrības integrācijas politikas pamatprincipi Latvijas Republikā: sabiedrības integrācijas politikas mērķgrupas (integrācija esošā sabiedrības sastāvā, migrācija un integrācija), integrācijas politikas galvenie virzieni, sabiedrības atbalsts integrācijas pasākumiem, sabiedrības integrācijas ekonomiskais un politiskais fons;
- 2) integrācijas politikas veiktspēja: piekļuve darba tirgum; sociālo pakalpojumu nodrošinājums un pieejamība; sociālo kontaktu un saišu veidošana; politiskās līdzdalības iespējas, diskriminācija;
- 3) valsts un reliģijas attiecības integrācijas politikas aspektā.

Konsīlijā piedalījās eksperti: Latvijas Universitātes (LU) Sociālo zinātņu fakultātes dekāns *Juris Rozenvalds*, LU Sociālo zinātņu fakultātes profesore *Brigita Zepa*, LU Filozofijas un socioloģijas institūta (FSI) direktore *Maija Kūle*, LU FSI vadošā pētniece *Inese Runce*, LU FSI vadošais pētnieks *Vladislavs Volkovs*, LU Diasporas un migrācijas pētījumu centra pētniece *Ieva Birka*, LZA Goda doktors, LU FSI vadošais pētnieks *Leo Dribins*, vēstniece-Komunikācijas direkcijas vadītāja *Baiba Braže* (LR Ārlietu ministrija, bet konsīlijā piedalās kā neatkarīga eksperte), un LZA ģenerālsekretārs un SIA „JURIDISKĀ KOLEDŽA” direktors *Tālavas Jundzis*.

Konsīlijā piedalījās un savu viedokli izteica LZA Goda loceklis, Rīgas arhidiecēzes arhibīskaps - metropolīts *Zbignevs Stankevičs*.

Konsīlija dalībnieki: Latvijas Republikas (LR) Kultūras ministrijas Sabiedrības integrācijas departamenta direktore *Solvīta Vēvere*, LR Labklājības ministrijas Darba tirgus politikas departamenta vecākā referente *Linda Pauga*, Rīgas Stradiņa universitātes Psihosomatikas un psihoterapijas katedras docētājs un virsārsts *Artūrs Utināns*, nodibinājuma „Latvijas Kopienas iniciatīvu fonda” valdes priekšsēdētāja *Liesma Ose*, Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Naturalizācijas pārvaldes

vadītājs **Igors Gorbunovs**, biedrības „Latvijas Sarkanais Krusts” Starptautisko un sabiedrisko attiecību programmas vadītāja **Agnese Trofimova**, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības priekšsēdētāja vietniece **Līviņa Marcinkēviča**, biedrības "Sadarbības platforma" valdes priekšsēdētāja **Lauma Celma**, Sabiedrības integrācijas fonda projektu nodaļas vadītāja **Alda Sebre**, Pilsonības, migrācijas un sabiedrības saliedētības komisijas konsultants **Jānis Cauņa**.

Konsīlijā piedalījās trīs LR Saeimas deputāti **Ilmārs Latkovskis**, **Gunārs Kūtris** un **Igors Pimenovs**.

Konsīliju vadīja LZA īst.loc. **Raita Karnīte**. Viņa aicināja analizēt sabiedrības integrācijas problēmu tās plašā un daudzpusīgā skatījumā, nevis tikai kā latviešu un cittautiešu attiecības. Viņa aicināja arī izprast, ko vispār nozīmē sabiedrības integrācija, kas ir vēlamais sabiedrības integrācijas politikas rezultāts, kas ir sabiedrības integrācijas valsts politikas mērķgrupas un kā valsts politika ievēro to īpašas vajadzības.

Konsīliju uzrunāja LZA prezidents **Ojārs Spārītis**.

Konsīliju ievadīja lēmumu pieņēmēju - Saeimas deputātu vērtējums par pašreizējo sabiedrības integrācijas gaitu, valsts sabiedrības integrācijas politikas īstenošanas gaitu un vēlamajām izmaiņām. Deputāti runāja par sabiedrības integrāciju un valsts sabiedrības integrācijas politiku vispār, nepievēršoties atsevišķi diskutējamiem jautājumiem.

Deputāts I. Latkovskis uzdeva retorisku jautājumu – kā būtu izmērāma integrācijas efektivitāte? Kopumā, ņemot vērā Latvijas vēsturi un straujās iedzīvotāju nacionālā sastāva izmaiņas padomju gados, šobrīd sabiedrības integrācijas politiku nevar saukt par neveiksmīgu. Starpnacionālajās attiecībās, vismaz ārējās izpausmēs, nav vērojamas būtiskas nesaskaņas, nemaz jau nerunājot par vardarbīgām sadursmēm. Tomēr valsts izstrādātās integrācijas politikas ieviešana neizdodas pietiekami mērķtiecīga un efektīva. Politikā un ierēdņi neņem vērā daudzus būtiskus faktorus, kuri ietekmē integrāciju. Un šajā ziņā vairāk jāizmanto humanitāro zinātņu potenciāls.

I. Latkovskis uzsvēra, ka pēdējā laikā starpnacionālās attiecības ir palikušas patvēruma meklētāju jautājuma uzmanības ēnā. Taču latentā formā tieši starpnacionālās attiecības (šaurākā nozīmē – krievvalodīgo attieksme pret Latvijā) joprojām paliek integrācijas galvenā problēma.

Arī deputāts G. Kūtris uzsvēra, ka integrācijas problēmas tomēr galvenokārt ir saistītas ar etniskajām attiecībām. Turklāt, etniskā neiecietība parādās tad un tur, kad un kur ir ekonomiskas grūtības. It kā viss ir labi, tomēr vienota nācija Latvijā nav izveidojusies.

Deputāts I. Pimenovs bija stingri pārliecināts, ka galvenā tomēr ir etniskā integrācija, jeb dažādām etniskām grupām piederošo personu savstarpēja uzticēšanās. Lai to sasniegtu, ir jāpārvar gan ksenofobija un pašsegregācija, gan nevērtība pret etniskām interesēm un vajadzībām. Uzmanībai pret tām ir jābūt sabiedrības saliedēšanas valsts politikas līdzeklim. Latvijas multietniskā sabiedrība dalās divās lielās lingvistiskās

grupās, proti, tie, kas mājās pārsvarā lieto latviešu valodu, un tie kas pārsvarā lieto krievu valodu. Labvēlīga valsts attieksme pret valodu, kurā runā ģimenē, ir sekmīgas etnopolitikas noteicošs priekšnosacījums.

Turpinājumā Kultūras ministrijas Sabiedrības integrācijas departamenta direktore S. Vēvere pastāstīja par “Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādņem 2012. – 2018. gadam” (apstiprinātas 2011. gada nogalē) un to īstenošanas plānu 2014. – 2016. gadam, Plāna izstrādi koordinējusi par integrācijas politikas izstrādi un ieviešanu atbildīgā Kultūras ministrija, un pēc tā ministrija strādā. Sabiedrības integrācijas politikas mērķis ir integrēta un saliedēta sabiedrība.

Pamatnostādņēs formulēti trīs darbības virzieni:

- pilsoniskās sabiedrības attīstība, tas ietver atbalstu nevalstiskajām organizācijām (kultūras, mazākumtautību u. c.);
- nacionālās identitātes stiprināšana (valoda, kultūrtelpa);
- saliedētas sociālās atmiņas veicināšana.

Atbilstoši pamatnostādnes paredz trīs speciālas mērķgrupas: (1) diaspora, (2) mazākumtautības un (3) trešo valstu valstspiederīgie un personas, kurām nepieciešama starptautiskā aizsardzība. Ceturtā mērķgrupa ir – visa sabiedrība.

Visas darbības sabiedrības integrācijas politikas ietvaros ir veidotas tā, lai veicinātu savstarpēju sapratni.

Darbības principi ir: (1) dialogs ar sabiedrību un (2) uz pētījumiem balstīta mērķtiecīga rīcība.

No integrācijas gaitas pētījumiem secināts, integrācija notiek mēreni, bet vairāk labi, nekā slikti. Pastāstījusi par fonda galvenajiem darbības virzieniem, viņa uzsvēra, ka sabiedrības integrācijas politikas īstenošanā ir vēlmes un ir iespējas. Arī viņa bija pārliecināta, ka dažādu etnisko grupu integrācija ir pati svarīgākā sabiedrības integrācijas joma.

Arī ekspertus vienoja nostāja, ka etnisko grupu integrācija ir svarīgākais sabiedrības integrācijas jautājums, un savos vērtējumos atklāja vairākus pētījumos balstītus sabiedrības integrācijas politikas veidošanas un īstenošanas aspektus.

Apkopojot Saeimas deputātu, Kultūras ministrijas speciālistu un ekspertu teikto, izveidots šāds **konsīlija slēdziens**.

I. Sabiedrības integrācija Latvijā tiek uztverta kā daudzšķautņains process. Uz to norāda sabiedrības integrācijas pamatnostādņēs noteiktie trīs darbības virzieni. Tomēr galvenais jautājums ir dažādu etnisko grupu integrācija.

Integrācijas politikas pamatnostādņu īstenošanas plānā paredzēts: izveidot mazākumtautību portālu, iedzīvināt Latvijas Kultūras kanonu, mācīt cietumniekiem valsts valodu, pētīt, kāda mediju lietotprasme ir skolēniem, studentiem un skolotājiem, rīkot 2. Pasaules latviešu ekonomikas un inovāciju forumu, rīkot seminārus vēstures skolotājiem, izstrādāt scenāriju sabiedrisko mediju attīstībai ilgtermiņā un citi pasākumi (Avots: <http://www.la.lv/ka-izskiest-valsts-miljonus-km/>).

Plašā programma liecina, ka sabiedrības integrācijas politiku paredzēts īstenot vairākās jomās, tostarp arī tādās, kurām ar sabiedrības integrāciju ir maz sakara.

Pamatnostādņu veidotāji norāda, ka gan pamatdokumentā, gan, vēl jo vairāk, darba plānā tiek iekļauti visi ar integrāciju saistītie pasākumi, netakarīgi no tā, kuras valsts institūcijas kompetencē ietilpst to īstenošana (lai „neaizmirstos”). Var rasties iespaids par pasākumu pārklāšanos un līdzekļu izšķiešanu, bet tā tas nav. Pasākumu īstenošanai ne vienmēr rodas finansējums, tāpēc finansēti un īstenoti tiek aktuālākie pasākumi un tajās institūcijās, kur tobrīd ir pieejams finansējums. Pārējie pasākumi pāriet no viena plānošanas perioda uz otru. Pasākumi, kas patiešām tiek īstenoti, galvenokārt ir paredzēti cittautiešu integrācijai Latvijas sabiedrībā.

Sabiedrības integrācijas politikas pamatnostādņu īstenošanas plānā paredzēts “samazināt vēsturiskiem faktiem neatbilstošu interpretāciju izplatīšanu par Latvijas okupāciju, par Otro pasaules karu”, izveidot vēsturnieku grupu, kas atspēko nepatiesu informāciju Latvijā un starptautiski, izdot populārzinātnisku grāmatu sēriju par Latvijas vēsturi svešvalodās un skolēniem rādīt piecu īsfilmu ciklu par vēsturi. Praksē redzams, ka pat jau izveidoto vēsturnieku komisiju darbs netiek veicināts.

Pamatnostādņu īstenošanas plānā ir paredzēti pētījumi, piemēram, 2016. gadā par latviešu valodas apguves procesu mazākumtautību pirmsskolas izglītības iestādēs. Valsts plāno līderu apmācīšanu, kuri ar savu viedokli var ietekmēt citus – paredzēts par “latviskās kultūrtelpas vēstniekiem” apmācīt vismaz 20 mazākumtautību pārstāvjus.

Sabiedrības integrācijas fondā ir izsludināts projektu konkurss nevalstisko organizāciju fonda programmas ietvaros. KM gadā piešķir 180 tūkst. EUR tieši sabiedrības saliedētības pasākumiem, tai skaitā mazākumtautību nevalstisko organizāciju atbalstam.

Eksperti vērsa uzmanību, ka, kaut gan dažādu etnisko grupu integrācija tiek uztverta par galveno integrācijas politikas sastāvdaļu, arī šajā jomā ir nepilnības. „Latvijā pēdējā laikā ir spēkā integrācijas programmas, kas vairāk atspoguļo politisko partiju programmas. Tādējādi šīs integrācijas programmas atgādina partiju programmas sadaļas. Nepieciešams orientēties uz kompromisu starp etniskajām kopienām sabiedrībā. Šajā ceļā ir vērts maksimāli izmantot Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību un citu starptautisko dokumentu normas, kas aizstāv nacionālo minoritāšu tiesības.” (V.Volkovs)

II. Sabiedrības integrācijas mērķgrupas ir invalīdi, cittautieši, imigranti, Latvijas iedzīvotāji, kas atgriezās no ārvalstīm (tostarp, bērni), bēgļi.

Integrācijas politikas pamatnostādņēs definētie mērķi norāda, ka mērķgrupas ir plašāk saprastas, tomēr gan publiskā diskusija, gan arī ekspertu vērtējumi tiecās analizēt vienu sabiedrības integrācijas segmentu - cittautiešu integrāciju Latvijas sabiedrībā (dažkārt tika lietots apzīmējums - etniskā integrācija). Šie eksperti norādīja, ka galvenā integrācijas politikas mērķgrupa ir krievu valodā runājošie cittautieši, kurus ir jāintegrē Latvijas sabiedrībā. L. Celma identificēja integrācijas politikas mērķgrupas nedaudz plašāk: latvieši plus mazākumtautības, plus diaspora.

Ekspertu atbildes liecināja, ka citas ierosinotajās jautājumā minētās mērķgrupas (cilvēki ar īpašām vajadzībām, imigranti, Latvijas iedzīvotāji, kas atgriežas no ārvalstīm (tostarp, bērni), bēgļi) pastāv, bet to integrācija nav tik svarīga. Šādu viedokli rada pārlicība, ka šo grupu integrācijā nav saskatāmas īpašas problēmas. Normālā valstī integrācija notiek dabiski. Tātad šīs citas grupas, kuru integrācijas asumu valstī neizjūt, integrējas bez plāniem, projektiem vai kādas citas uzspiestas politikas. Vai arī asumi tiek nogludināti to nemanot. Un būtu tikai apsveicami, ja Latvijas politiķi tā prastu vadīt valsti (G. Kūtris). J. Rozenvalds uzsvēra, ka etniskā integrācija ir galvenais, jo no tās ir atkarīga valsts sociāli – ekonomiskā attīstība.

Neviens no ekspertiem neminēja paaudžu integrācijā un citos sabiedrības iekšējās vienotības veidošanas procesā iesaistītos kā integrācijas politikas mērķgrupas.

III. Sabiedrības integrācijas vajadzības nav pilnībā apzinātas un izprastas.

Eksperti nevērtēja, cik pilnīgi ir apzinātas sabiedrības integrācijas vajadzības. Vērtējot no integrācijas politikas vadlīnijām, lielākā nozīme tiek piešķirta latviešu valodas, vēstures un latviskās kultūrtelpas apguvei. Citiem vārdiem, integrācijas politika piedāvā pasākumus, kas ļauj izzināt latvisko dzīvesziņu, bet gandrīz nepievērš uzmanību integrācijas vajadzībām sabiedrībā vispār.

Piemēram, cilvēkiem ar īpašām vajadzībām svarīgāka par valodas zināšanām ir fiziskā infrastruktūra, kas ļauj piekļūt sabiedriskām vietām, vai darba iespējas. Ģimenēm, kas atgriežas no ārvalstīm, kā arī ārvalstu ieguldītāju ģimenēm ir svarīga sociālās infrastruktūras pieejamība un bērnu izglītošanās iespējas Latvijā.

IV. Ekonomiskais un politiskais fons nav labvēlīgs sekmīgai sabiedrības integrācijai.

No ekspertu izteikumiem varēja secināt, ka integrācijas politikas īstenošana ir divpusējas sadarbības process. No vienas puses, politiķi pieņem integrācijas politikas vadlīnijas un rūpējas par to īstenošanu, no otras puses – sabiedrība vai nu atbalsta piedāvāto politiku un tai pakļaujas, vai neatbalsta un integrācijas procesu noraida.

Eksperti atzina, ka ekonomiskie un sociālie jautājumi ir noteicošie sabiedrības attieksmes veidošanā pret integrācijas procesu (B. Braže, I. Gorbunovs, u.c.). Ekonomiskā un sociālā nevienlīdzība ir arguments, pierādot integrācijas sekmīgumu vai neveiksmes.

G. Kūtris secināja, ka var piekrist vienai caurvijošajai domai, ka problēmas pēc būtības rada ekonomiskie faktori jeb, precīzāk, konkrētās personas (personu grupas) labklājības apdraudējums, kas tiek saistīts ar kopējā labuma nepietiekamību visiem.

Eksperti vienprātīgi atzina, ka sabiedrības sašķeltība pastiprinās ekonomisko grūtību periodos, un secināja, ka **ekonomiskā attīstība ietekmē sabiedrības integrāciju**. Zemi ienākumi, bezdarbs saasina attieksmes uztveri un jūtīgumu pret izteiktām frāzēm vai radītiem apstākļiem (piemēram, nepieciešamību lietot valsts valodā

oficiālajā saziņā). Turpretī lielu fizisku un politisku grūtību gadījumos sabiedrība saliedējas. Kaut arī apgalvojums par ekonomisko un sociālo grūtību ietekmi uz sabiedrības integrāciju tiek uzskatīts par drošu, neviens no ekspertiem nenosauca konkrētus piemērus, kad ekonomiskās grūtības pašas par sevi būtu veicinājušas sabiedrības sašķelšanos. Vairāk tika pieminētas neiecietības izpausmes, nošķirtība.

LBAS priekšsēdētāja vietniece L. Marcinkēviča norādīja, ka visi ekonomiski aktīvie iedzīvotāji ir darba ņēmēji vai darba devēji. Darba devēja attieksme pret strādājošiem un strādāt spējīgiem var mazināt ekonomiskās grūtības un ienākumu atšķirības, un tādejādi mīkstināt konfliktus starp dažādiem sociāliem slāņiem – bagātiem un nabagiem, strādājošiem un darba devējiem, citādi domājošiem un citādi runājošiem. Arodbiedrībām un sociālajam dialogam ir liela loma saskaņas veidošanā.

Eksperti norādīja, ka sabiedrības integrācijas tēma ir aktuāla politiskās debatēs, tāpēc tā tiek uzturēta „karsta”. L. Celma uzsvēra, ka darot kopīgu darbu, strīdu nav. Integrācijas problēmu saasina plašsaziņas līdzekļi.

Eksperte B. Braže norādīja, ka sabiedriskās aptaujas un padziļināti pētījumi parāda, ka Latvijas iedzīvotājus, neatkarīgi no izcelsmes, dzimuma un valodas, prioritāri interesē ekonomiskie, sociālie un drošības jautājumi, bet starpetniskās attiecības ir vienas no mazāk interesējošām un visbiežāk atbildētāji norāda, ka tās izmanto politiķi savām interesēm.

Jūtīgās integrācijas tēmas izmantošanu politiskos nolūkos - balsu zvejošanai vēlēšanām asi kritizēja Rīgas arhidiecēzes arhibīskaps - metropolīts Z. Stankevičs. Arhibīskaps nosauca to par amorālu, pat noziedzīgu rīcību un aicināja to pārtraukt.

Politisko fonu veido politiķi, kurus apmierina elektorāta dalījums pēc etniskās pazīmes, jo tas rada saprotamāku politisko situāciju un garantē iekļūšanu parlamentā. Tāpēc politiskā fona veidošanai sabiedrības šķelšanās pēc etniskās pazīmes tiek uzturēta un izmantota. Citas sabiedrības integrācijas mērķgrupas politiskā fona veidošanai netiek izmantotas, bet arī politiķu interese par tām ir niecīga.

V. Reliģiskās pārliecības nozīme integrācijas procesā ir/nav pienācīgi novērtēta.

I. Latkovskis teica, ka reliģijas loma tiek nepareizi veidota – reliģijai liek karot, tā vietā, ka reliģija varētu vienot tautas.

Z. Stankevičs uzsvēra, ka reliģiskās pārliecības nozīme integrācijas procesā nav pietiekoši izmantota. Reliģija dod savu ieguldījumu – kopējo bāzi. „Ja sākam „šķirot” – tad riskējam. Mūsu konfesijā ir latviešu, krievu, ukraiņu, poļu tautību pārstāvji ar kuriem saziņa notiek viņu sarunvalodā.”

VI. *Sabiedrības integrācijas politika ir sekmīga, īpaši pasākumi tās uzlabošanai nav vajadzīgi, taču tās īstenošanu ir iespējams uzlabot.*

Izņemot dažus ekspertus, kas domāja citādi, pārējie pauda pārliecību, ka Latvijas sabiedrības integrācija ir panākta tādā līmenī, kas nodrošina mierīgu līdzās pastāvēšanu, un domāja, ka tas ir veiksmīgas sabiedrības integrācijas politikas īstenošanas rezultāts.

B. Braže teica: „Latvijā nav divkopienu valsts un Latvijas integrācijas politiku var uzskatīt par sekmīgu – 94% iedzīvotāju atzīst, ka spēj sazināties latviski; skolu sistēma garantē, ka jaunā paaudze pārvalda latviešu valodu; nav etnisku konfliktu, vardarbības, vai kādu citu redzamu izpausmju; ir liels saskares procents starp latviešiem un mazākumtautībām; bieži tiek noslēgtas jauktās laulības, u.c. rādītāji”.

Tomēr eksperti atzina, ka sabiedrības integrācijas politikas īstenošana ir sašaurināta līdz dažām pārmērīgi aktualizētām jomām, kas, iespējams, nav pašas galvenās. Piemēram, nav attaisnojies priekšstats, ka sekmīgas integrācijas galvenais nosacījums ir latviešu valodas zināšanas. Iespēja, ka 94% iedzīvotāju spēj sazināties latviski, tika apšaubīta. Eksperti uzsvēra, ka valsts valodas zināšanas atvieglo iekļaušanos sabiedrībā un tāpēc ir svarīgs integrācijas nosacījums, bet ne pats svarīgākais.

Daži konsilija dalībnieki pauda pārliecību, ka Latvija ir divkopienu valsts, un šis fakts nav noliedzams (T. Jundzis). Sabiedrības kopība nav panākta, valoda nav iemācīta. Faktiski Latvijā nav vienota tauta, kas ir katras stipras valsts pamats. Katrai kopienai ir savi svētki un savas tradīcijas. Arī valsts parlaments ir sadalīts divās kopienās. Informācijas telpa ir dalīta. Turklāt, krievvalodīgo kopienas pārstāvju valsts institūcijās ir maz, noteicošais vārds vienmēr ir latviešiem. Socioloģiskie pētījumi liecina, ka cilvēki nevēlas naturalizēties un iegūt Latvijas pilsonību.

Tomēr vairākums uzskatīja, ka apgalvojumam, ka Latvijā pastāv divkopienu valsts, nav pamata. Zolitūdes piemērs, kas parādīja sabiedrības saliedēšanos, kā arī vienotība piedaloties lielos pasākumos, netika minēta.

VII. *Sabiedrības integrācijas šķēršļi, aktuālie jautājumi, šī brīža un nākotnes uzdevumi.*

Sabiedrības integrācijas jēdziens

L. Dribins pievērsa uzmanību jēdziena „integrācija” būtībai un lietojuma atbilstībai vēlamajam - sabiedrības saskaņas nodrošināšanas - procesam. Etniskā integrācija ir atsevišķu grupu apvienošana lielākā etniskā kopumā. Precīzāk būtu teikt – nacionālā integrācija, bet tā notiek ap valsts tautu, kas ir Latvijas pilsoņu kopums.

Jaunajās (2011. gada) sabiedrības integrācijas nostādņēs centrā ir valstsnācija - kas ir valsts etniskās pamatnācijas kopums. Citiem vārdiem, integrācijas politikas centrs ir mainīts no „Latvijas tauta” (vienots pilsoņu kopums) uz „latviešu valstsnācija”. Eksperts uzskata, ka tā ir liela kļūda. Etnokulturālās lielākās minoritātes šo pārmaiņu neatbalsta.

Sabiedrības integrācijas mērķis

Lai sabiedrība atbalstītu un iekļautos integrācijas procesā:

- 1) integrācija ir jāapzinās un jāizjūt kā dzīves nepieciešamība,
- 2) integrācijas politikai ir jābūt taisnīgai un saprotamai visiem, kas procesā iesaistīti.

Sabiedrībai ir jāsaprot un jāpieņem integrācijas politikas mērķis.

Apkopojot ekspertu viedokli radās priekšstats, ka neskatoties uz šķietamo izpratni par sabiedrības integrācijas daudzšķautņaino raksturu, ne tikai sabiedrības integrācijas mērķgrupas, bet arī sabiedrības integrācijas mērķis ir izprasts tikai vispārējos vilcienos, turklāt ar stingru nostāju - kā no pamatnācijas atšķirīgu personu pielīdzināšanu tai.

Kā norādīts integrācijas politikas pamatnostādņēs, Latvijas nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas mērķis ir stipra, saliedēta Latvijas tauta: nacionāla un demokrātiska kopiena, kura nodrošina tās vienojošā pamata – latviešu valodas, kultūras un nacionālās identitātes, eiropisko demokrātisko vērtību, unikālās kultūrtelpas – saglabāšanu un bagātināšanos Latvijas nacionālas demokrātiskas valsts līdzsvarotai attīstībai.

Kaut arī integrācijas politikas centrs faktiski ir mainīts, politiskā diskusija tiek uzturēta atbilstoši iepriekšējai integrācijas centra izjūtai, nepārprotami norādot, ka sabiedrības integrācija ir pamatnācijas (latviešu) iniciatīva, kam jāsekmē pārējo etnisko grupu **pakļaušana** pamatnācijas interesēm.

Šādā pieejā sabiedrība tiek dalīta divās daļās – tie, kas „rāda paraugu” un tie, kam jāklūst paraugam līdzīgiem. Tas rada sajūtu, ka kāds tiek piespiests darīt kaut ko, kas viņam citādi nebūtu vajadzīgs.

Labāka pieeja ir saprast integrācijas politiku kā palīdzību labākai iespēju izmantošanai, dzīvojot Latvijā. Citiem vārdiem, ir neapstrīdami nosacījumi dzīvei Latvijā, kas atbilst tās tautas interesēm, un integrācijas politika nodrošina nepieciešamo sociālo un fizisko infrastruktūru, lai jebkurš iedzīvotājs agri vai vēlu varētu šos nosacījumus izpildīt.

Tādā pieejā integrācijas politikai ir jāapver viss cilvēka dzīves cikls (bērnība, izglītošanās, nodarbinātība, vecums, veselība). Piemēram, izglītības jomā integrācijas politikai jāparedz rīcību, lai nodrošinātu izglītības pieejamību attālinātās vietās dzīvojošiem, cittautiešiem, ģimenēm, kas atgriezušās no ārvalstīm, cilvēkiem ar īpašām vajadzībām.

Kā atzīmēja I. Runce, visai bieži Rietumeiropas sabiedrības integrācijas procesā ir redzams politikorekts, turpretī Austrumeiropā – tolerance, taču mērķis ir viens un tas pats – veidot vienotu un saskanīgu sabiedrību, **uzlabojot iekļaušanās iespējas, nevis pakļaujot.**

Eksperti pauda viedokli, ka integrācijas politikas mērķis ir pieticīgāks un praktiskāks: sadzīvošana, kas pēc būtības ir labas integrācijas politikas īstenošanas rezultāts.

Latvijā sabiedrības integrāciju apgrūtina un sašaurina tas, ka vēsturiski nozīmīgākās etniskās grupas nav spējušas vienoties par valsts darbības nosacījumiem. Pēc būtības nesaskaņas ir par jautājumu – kam pieder Latvija. Atbildi kavē domstarpības par vēsturi. Turklāt, sarežģītā valsts vēsture latviešos pamatoti ir izveidojusi sakāpinātu paš aizsardzības reakciju, kas gandrīz izslēdz iekļaušanos kā integrācijas mehānismu, un rosina vārdos un darbos atklāti demonstrēt pakļaušanu kā galveno integrācijas mehānismu.

Kā minēts iepriekš, sabiedrības sašķeltība pēc etniskās pazīmes ir politiski izdevīga, tāpēc jautājums tiek uzturēts „karsts”. Vēstures pētniecība un sadarbība domstarpību risināšanā kvalitatīvākā – ekspertu līmenī netiek veicināta. Skolās vēsturi māca slikti un dažādi.

Sabiedrības integrācijas politikas izstrāde

I. Runce norādīja, ka sabiedrības integrācijas politikas veidošanā pastāv dubultā realitāte, kad politiķi domā, ka politiķi domā tāpat kā cilvēki (valsts iedzīvotāji), un cilvēki domā tāpat kā politiķi. Ekspertu viedoklis neinteresē un netiek ņemts vērā. Tāpēc pietrūkst tolerance pret citādiem.

Vairāki eksperti norādīja, ka sabiedrības integrācija ir pārāk politizēta (M. Kūle, J. Rozenvalds). Lai to novērstu, eksperti ieteica sabiedrības integrācijas politikas veidošanu nodot Latvijas Zinātņu akadēmijas pārziņā (M. Kūle, Z. Stankevičs, V. Volkovs). Zinātnieku rīcībā ir pētījumi, kas ļauj veidot zinātniski pamatotu un īstenojamu integrācijas politiku (A. Tabuns, socioloģiskie pētījumi).

Eksperti aicināja izbeigt sabiedrības integrācijas jomu izmantot politiskiem mērķiem (Z. Stankevičs), integrācijas politikas veidošanā beigt vadīties no „vidēja latvieša” priekšstatiem par integrētu sabiedrību (J. Rozenvalds).

Sabiedrības integrācijas politikas mērķgrupas

Pilnvērtīgas sabiedrības integrācijas politikas pamatā ir jābūt mērķgrupu vajadzību apzināšanai. Tā ir matrica, kurā vienā virzienā ir norādītas galvenās mērķgrupas un otrā – viņu vajadzības visas dzīves garumā. Rindu un kolonu krustpunktos ir jābūt paredzētiem pasākumiem konkrētās mērķgrupas vajadzību apmierināšanai.

Mērķgrupu saraksts nav nemainīgs. Brīvāka imigrācija, re-emigrācija, bēgļu krīze, ārvalstu investīciju pieplūdums, jaunas darba formas ārvalstnieku nodarbināšanā, slikta veselības aprūpe, kuras rezultātā palielinās cilvēku ar īpašām vajadzībām skaits, nevienmērīga reģionālā attīstība, kuras rezultātā rodas atpalikušas teritorijas, rada jaunas sabiedrības integrācijas politikas mērķgrupas un viņu vajadzības.

Sabiedrības integrācijas politikas rīcības virzieni

Eksperti norādīja šādus rīcības virzienu uzlabojumus:

1) *par integrāciju un demokrātiju var runāt tikai uz vērtību izpratnes bāzes, tāpēc integrācijas politikas mērķis ir veidot kopēju vērtību bāzi (Z. Stankevičs)*

Ja kopējās vērtības izšķīst, tad sākas egoisms un rodas konflikti. Latvijā nav divkopienu sabiedrība, tomēr jūtams, ka attiecībās starp krievu valodā runājošo sabiedrības daļu un latviešiem birst naids, ir spriedze, un tā nekavējoties jāslāpē.

2) *integrācijas rādītājs ir piederības sajūta (I. Birka, KM Pamatnostādnes), taču šī jēdziena izpratne ir jāpaplašina*

KM Pamatnostādnēs piederības sajūta ir nesamērīgi saistīta ar valodas zināšanām un lietošanu, bet ar to ir par maz. Piederības sajūtu rada četri apstākļi: (1) dalība grupā vai iedomāta piederība grupai; (2) ietekme; (3) spēja īstenoties; (4) emocionālā saikne – identificēšanās ar vēsturi. Integrācijas politikas pamatā ir jābūt plānam, kā radīt šos četrus apstākļus.

3) *pašlaik pārāk liels akcents tiek likts uz latviešu valodas un vēstures zināšanām – svarīgāk ir veidot pilsonisko atbildību (I. Runce)*

Latviešu valodas zināšanas rada realitāti, ka iekļaušanās sabiedrībā ir iespējama (Z. Stankevičs). Tomēr, latviešu valodas un vēstures zināšanu uzspiešana nav integrācijas pamats, tas ir strupceļš, un tas ir pierādījies. Vienīgā integrējošā joma ir pilsoniskā atbildība par sevi un savu bērnu nākotni. Ir jāsaprot, ka valoda ir pats svarīgākais integrācijas nosacījums, bet ne vienīgais. Piederības sajūta, kas ir sabiedrības integrācijas rezultatīvais rādītājs, nav atkarīga tikai no valodas zināšanas. Ir svarīgi panākt, ka cilvēks un kopiena jūt, ka viņi ir vajadzīgi valstij un sabiedrībai.

4) *integrācijas politikai jāietver pasākumus, kas veido attiecības starp kopienām (J. Rozenvalds)*

Uzmanība pret atšķirīgu sabiedrības grupu interesēm un vajadzībām, panākot pie tām piederošo personu savstarpēju uzticēšanos, ir sabiedrības saliedēšanas valsts politikas līdzeklis.

5) *integrācijas politikai ir jāpauž cieņu pret citu tautu kultūru*

Latvijā nepastāv divkopienu sabiedrība (M. Kūle, B. Zepa, Z. Stankevičs, V. Volkovs). Pētījumi pierāda, ka arī mazākumtautības uzskata Latviju par savām mājām. Integrējot sabiedrību uz pilsoniskās atbildības pamata, ir svarīgi cienīt un izprast tos valsts iedzīvotājus, kam ir īpašas intereses vai vajadzības, tajā skaitā cittautiešu tiesības saglabāt savas etniskās īpatnības – valodu, kultūru.

6) *politikas formulējumiem būtu jābūt lietišķākiem, reālākiem, izpildāmiem un cilvēkam draudzīgiem (pašlaik „tie nāk no vēlmju līmeņa”)*

Tāpēc integrācijas politikas dokumenti nerada pārlicību, ka paredzēto pasākumu īstenošana nodrošinās sekmes sabiedrības integrācijā.

7) *integrācijas gaitu ietekmē individuālie motīvi un politika (A. Utināns), tāpēc integrācijas politiku jāpamato ne tikai ar attieksmes, bet arī ar uzvedības pētījumiem (V. Volkovs)*

Integrācijas gaitu ietekmē individuālie motīvi un grupas piederības līmenis, grupas saprāts. Integrācijas aspektā ir jāsaprot – kas visus vada, kas ietekmē grupas saprātu, kādi ir šī spēka mērķi. Cilvēku grupas jeb kolektīvajā apziņā stingri, var teikt, bioloģiski, iesēžas savējo, svešo, varoņu, dzimtenes, ienaidnieku tēli jeb arhetipi. Kas vienai grupai varonis, otrai – ienaidnieks. Cilvēka intuitīvā morāle pieskaņojas šiem kolektīvajiem grupas arhetipiem. Veidojas spēcīgām emocijām piesātināti intuitīvās morāles aizspriedumi. Tādēļ sociālajai integrācijai nepieciešama metodika kritiskās domāšanas attīstīšanai. Kritiskajai domāšanai jābūt vērstai uz savu intuitīvās morāles arhetipu aizspriedumu analīzi (A. Utināns).

8) *eksperti atbalstīja akadēmiķes Maijas Kūles rosināto ideju, ka integrācijas politikai ir jābūt individualizētai (Z. Stankevičs, L. Celma)*

Cilvēkiem ir dažādas vajadzības. Vienāda pieeja visiem neder. Piemēram, cilvēki ar īpašām vajadzībām, nav sabiedrības integrācijas politikas subjekts. Ir jāveido integrācijas politika atsevišķi katrai grupai.

9) *integrācijas politikas īstenošanā vārda spēks tiek nepareizi izmantots, veicinot sašķeltību, nevis vienotību*

Integrācijas procesā iesaistītos ir jāiemāca domāt valstiski, jāprot izskaidrot un pārliecināt, ka vienota sabiedrība ir valsts bagātība, ka integrācijas politikas mērķis ir nacionāla integrācija kopējas labklājības kāpināšanai. Citādi domājoši un runājoši sabiedrības locekļi ir jāuzskata par resursu valsts attīstībai, nevis apdraudējumam.

10) *lielāka uzmanība jāpievērš jaunu cilvēku iesaistei sabiedrības integrācijas politikas īstenošanā*

11) *sabiedrības integrācijas politikas veidotājiem ir jāspēj novērtēt un novērst neveiksmīgas integrācijas politikas apdraudējumus politikas un citās jomās*

Piemēram, sabiedrībā nav jūtams satraukums par latviešu valodas kvalitātes apdraudējumu, ko rada angļu valoda, vai par latviešu valodas pārmērīgu aizstāšanu ar svešvalodām.

Sabiedrības integrācijas politikas ieviešana

Eksperti ieteica šādus uzlabojumus:

1) *uztvert sabiedrības integrācijas politiku kā starpministriju projektu un nodrošināt ministriju sadarbību tās īstenošanā*

Par sabiedrības integrācijas politikas izstrādi un īstenošanu ir atbildīga Kultūras ministrija. Plašsaziņas līdzekļos atspoguļots Kultūras ministrijas viedoklis, ka “Apmēram ceturtda daļa pasākumu ir tie, par ko atbildam paši, un šo daļu varam ietekmēt. Bet pasākumus, ko paredz Izglītības ministrija, Aizsardzības ministrija, Ekonomikas ministrija, mēs neko īpaši ietekmēt nevaram.” Šā projekta sakarā Pārresoru koordinācijas centrā spriests, ka valstij neesot īpašas pieredzes “horizontālo plānu” veidošanā. (Avots: <http://www.la.lv/ka-izskiest-valsts-miljonus-km/>)

Integrācijai plānotie finanšu avoti ir valsts un pašvaldību budžeti, starptautiskais finansējums, t. sk. ES struktūrfondi, Eiropas Ekonomiskās zonas finanšu instruments, kā arī privātais kapitāls.

2) izmantot arodbiedrības un sociālo dialogu sabiedrības integrācijas uzlabošanai

Eksperti uzsvēra, ka par sabiedrības integrācijas politikas galveno uzdevumu ir pieņemts uzskatīt „nodrošināt visiem vienādas tiesības”, taču jēdziens „vienādas tiesības” ir pārāk vispārīgs, lai būtu sadzīves norma. Piemēram, nevienā valstī nav iespējams nodrošināt ikvienam indivīdam saziņu tikai dzimtajā valodā, bet ir iespējams nodrošināt ikvienam saziņu valsts valodā. Sociālais dialogs ir piemērots formāts diskutablu lēmumu saskaņošanai.

3) iekļaut reliģijas mācību un reliģiskās organizācijas sabiedrības integrācijas politikas īstenošanā.

Sabiedrības integrāciju ietekmējošie ārējie faktori

Pēdējos gados vairāk kā agrāk sabiedrības integrācijas gaitu ietekmē ārējie faktori (B. Braže):

a) Komunikācijas vide ir nozīmīgi mainījusies. Tehnoloģiju attīstības rezultātā ir samazinājusies tradicionālo mediju loma informācijas iegūšanai un izplatīšanai, bet palielinājusies sociālo mediju un rīku nozīme. Tā rezultātā, informācijas avotu fragmentācija un dažādība ir palielinājusies, bet ir samazinājusies uzmanība, laiks un pašāvēība kvalitatīviem medijiem, viedokļu līderiem un informācijas avotiem;

b) Krievijas attīstības un uzvedības modelis, kurš izpaudās agresijā Gruzijā un Ukrainā, ir radījis būtiskas izmaiņas stratēģiskās drošības vidē, un tas skar arī Latviju. Krievijas kontrolētie mediji tiek izmantoti kā daļa no instrumentiem Krievijas Federācijas militāri politisko mērķu sasniegšanai. Savukārt, to vēstījumi Latvijā galvenokārt cenšas attēlot Latviju kā neizdevušos valsti. Tas ir bīstami kombinācijā ar augstākminētajiem aptauju rezultātiem (par iedzīvotāju interesēm), kā arī sašķelto informatīvo vidi Latvijā.

Tāpēc svarīgi ir turpināt pašreizējo integrācijas politiku, to papildinot ar vissvarīgāko rīcības virzienu - iespējami plaši veicināt un mācīt kritisko domāšanu un mēdiju pratību, t.i., uztvert un kritiski izvērtēt saņemamo informāciju, apzināties, ka tiekam ietekmēti. Tas jādara gan skolās, gan augstākajās mācību iestādēs, pašvaldībās, visur. Vienlīdz svarīga ir pilsoniskās apziņas un demokrātisko vērtību apzināšanās.

Slēdziena kopsavilkums

1) Sabiedrības integrācija Latvijā tiek uztverta kā daudzšķautņains process. Uz to norāda sabiedrības integrācijas pamatnostādņēs noteiktie trīs darbības virzieni. Tomēr galvenais jautājums ir dažādu etnisko grupu integrācija.

- 2) Sabiedrības integrācijas mērķgrupas ir invalīdi, cittautieši, imigranti, Latvijas iedzīvotāji, kas atgriežas no ārvalstīm (tostarp, bērni), bēgļi.
- 3) Sabiedrības integrācijas vajadzības nav pilnībā apzinātas un izprastas.
- 4) Ekonomiskais un politiskais fons nav labvēlīgs sekmīgai sabiedrības integrācijai.
- 5) Reliģiskās pārliecības nozīme integrācijas procesā nav pienācīgi novērtēta.
- 6) Sabiedrības integrācijas politika ir sekmīga, īpaši pasākumi tās uzlabošanai nav vajadzīgi, taču tās īstenošanu ir iespējams uzlabot.
- 7) Sabiedrības integrācijas šķēršļi, aktuālie jautājumi, šķēršļa un nākotnes uzdevumi. Starp tiem izvērtēti:
 - a) sabiedrības integrācijas jēdziens,
 - b) sabiedrības integrācijas mērķis,
 - c) sabiedrības integrācijas politikas izstrāde (ieteikts nodot sabiedrības integrācijas politikas izstrādi politiski neitrālai organizācijai, piemēram, Latvijas Zinātņu akadēmijai),
 - d) sabiedrības integrācijas politikas mērķgrupas,
 - e) sabiedrības integrācijas politikas rīcības virzieni,
 - f) sabiedrības integrācijas politikas ieviešana,
 - g) sabiedrības integrāciju ietekmējošie faktori.

Eksperti norādīja šādus sabiedrības integrācijas politikas rīcības virzienu uzlabojumus:

- 1) par integrāciju un demokrātiju var runāt tikai uz vērtību izpratnes bāzes, tāpēc integrācijas politikas mērķis ir veidot kopēju vērtību bāzi;
- 2) integrācijas rādītājs ir piederības sajūta, taču šī jēdziena izpratne ir jāpaplašina;
- 3) pašlaik pārāk liels akcents tiek likts uz latviešu valodas un vēstures zināšanām – svarīgāk ir veidot pilsonisko atbildību;
- 4) integrācijas politikai jāietver pasākumus, kas veido attiecības starp kopienām;
- 5) integrācijas politikai ir jāpauž cieņu pret citu tautu kultūru;
- 6) politikas formulējumiem būtu jābūt lietišķākiem, reālākiem, izpildāmiem un cilvēkam draudzīgiem (pašlaik „tie nāk no vēlmju līmeņa”);
- 7) integrācijas gaitu ietekmē individuālie motīvi un politika, tāpēc integrācijas politiku jāpamato ne tikai ar attieksmes, bet arī ar uzvedības pētījumiem ;
- 8) integrācijas politikai ir jābūt individualizētai;
- 9) integrācijas politikas īstenošanā vārda spēks tiek nepareizi izmantots, veicinot sašķeltību, nevis vienotību;
- 10) lielāka uzmanība jāpievērš jaunu cilvēku iesaistei sabiedrības integrācijas politikas īstenošanā;
- 11) sabiedrības integrācijas politikas veidotājiem ir jāspēj novērtēt un novērst neveiksmīgas integrācijas politikas apdraudējumus politikas un citās jomās;
- 12) uztvert sabiedrības integrācijas politiku kā starpministriju projektu un nodrošināt ministriju sadarbību tās īstenošanā;
- 13) izmantot arodbiedrības un sociālo dialogu sabiedrības integrācijas uzlabošanai;

14) iekļaut reliģijas mācību un reliģiskās organizācijas sabiedrības integrācijas politikas īstenošanā.

Eksperti atzina, ka sabiedrības integrācija ir valsts drošības jautājums.

Slēdzieni sagatavoja LZA īstenā locekle Raita Karnīte